

Vad kan påverka vår tolkning? — om olika typer av ”extern” tolkningsmetod

Sonia Steblin-Kamenskaya

Syfte och frågeställningar

Begreppen ”intern” och ”extern” tolkning infördes i runologin av Lis Jacobsen i hennes bok om Eggja-inskriften (1931: 13–14). Med ”intern” metod menas idealiskt att forskaren når sin tolkning utan att utgå från föreställningar om runinskriftens typ eller dess specifika syfte, medan ”extern” metod förutsätter en föreställning som ligger ”utanför” den inskrift som tolkas.

Jag avser här att se närmare på extern information som påverkar våra tolkningar av runinskrifter, främst av runinskrifter på amuletter. Syftet med artikeln är inte att avgöra hur sannolik en specifik tolkning är utan att försöka identifiera det externa som påverkar tolkningsprocessen. Man kan ställa sig tveksam till huruvida rent interna tolkningar är möjliga. Men innan jag går vidare med denna diskussion vill jag tydligare definiera mina termer.

Definitioner

Entiteten ”runinskriftens interna information” är svåravgränsad: all vår kunskap om språk i det förgångna är i någon mening ”extern”. Men runformer, skiljetecken, textens utformning, riktning och flöde torde klart kunna anses vara ”intern” information. Skall kanske även ornamentik och bilder räknas hit? Om Kvinneby-amulettens fiskavbildning (se fig.1) påverkar runinskriftens tolkning i någon mån, är då detta en intern eller en extern faktor? Jag föreslår att till intern information hänföra alla bilder och ornamentik (med allt annat som finns på föremålets yta) som kan visas härröra från handen bakom runinskriften. Skall föremålets funktion också räknas hit? Om man kan bevisa att föremålet tillverkades specifikt för att bära runinskriften, kan gott dess funktion räknas som intern information. Kan det inte säkerställas att föremålet gjordes för att bära runinskriften, är detta emellertid inte möjligt. Dock är inte allt så enkelt. Vad Kvinneby-amuletten beträffar kan man göra gällande att den skapades för sin runinskrift, men man kan inte utan vidare fastslå detta för t.ex. kopparblecket från Solberga 4:8. Helmer Gustavson (2004: 68), som undersökt detta bleck, menar att inskriften ”består dels av runor av långkvistkaraktär, dels av tecken som inte kan bestämmas som gängse runor utan som lönnrunor, alternativt som runliknande tecken”. Efter att ha undersökt blecket menar jag att en runinskrift här har ristats ovanpå en äldre, till hälften bortslipad inskrift, vilket försvårar läsningen av den sekundära inskriften. Även om det i detta fall inte blir relevant att diskutera sambandet mellan bleckets funktion och de två runinskrifterna, eftersom vi inte kan tolka någondera, måste vi ändå vara medvetna om de potentiella svårigheterna.

I ”runinskriftens externa information” skulle man kunna inkludera fyndomständigheter, arkeologisk datering och hela den arkeologiska kontext, i vilken föremålet påträffades. Förutom denna direkta kontext kan också den arkeologiska miljön (kringliggande gravar eller byggnader) räknas hit, liksom hela den kulturhistoriska miljö, från vilken föremålet antas stamma. Vi bör vidare räkna hit parallelltexter, d.v.s. texter som uppvisar större eller mindre likhet med runinskriften som tolkas. Ibland sammanfaller skriftliga eller ristade texter partiellt med den undersökta runinskriften, och det går då inte att utesluta att parallellerna kommer att påverka tolkningen, särskilt om inskriften innehåller svårlästa ställen. Detta går möjligen lite på tvärs mot uppfattningen att alla lingvistiska iakttagelser och synpunkter rörande en runinskrift är uttryck för intern tolkningsmetod, men i min undersökning av materialet vill jag visa att det finns fall där även lingvistisk analys representerar extern metod och ligger ”utanför” den runinskrift som tolkas.

Vad gäller viktningen mellan de två ”metoderna” ansluter jag mig till Terje Spurkland (1987: 53): ”Man må imidlertid ha et bevisst forhold til de ulike metodiske innfallsvinkler som runematerialet innbyr til. Det bør også være en slags rangordning mellom dem. I og med at runologien har språk som sitt primære studieobjekt, mener jeg at den interne metode bør ha forrang fremfor den eksterne”. Man bör utan tvekan prioritera intern metod framför extern, men den senare behöver för den skull inte uteslutas helt. Samtidigt bör man differentiera inom

den och skapa sig en klar bild av de specifika ”delmetodernas” betydelse för tolkningsprocessen.

Material och metod

Materialet utgörs av en grupp runinskrifter som alla antagits vara besvärjelser mot likartade sjukdomsdemoner: de kända Sigtuna- och Kvinneby-amuletterna, ett ben från Sigtuna, funnet 1996, som endast tolkats av Gustavson (2010), samt ett kopparbleck från Sigtuna, funnet 1927, som endast tolkats av Nordén (1943: 154–166). Canterburyformeln har också inkluderats i denna grupp, då den innehåller en besvärjelse av samma typ. Nedan ges endast själva runtexterna utan normaliseringar och tolkningar. Jag återger härvid min egen translitterering av Sigtuna-amuletten (2009), Louis-Jensens av Kvinneby-amuletten (2006: 265), Gustavsons av Sigtuna-benet (2010: 64), Nordéns av kopparblecket från Sigtuna (1943: 160) och Moltkes av Canterburyformeln (1976: 297).

1. Sigtuna-amuletten

- A 1. þur × sarriþu × þursa /fia/
 2. trutinþliuþunufuntinis
 B 1. afþirþriarþrarulf ×
 2. afþirniunþirulfr iii
 3. isirþisisiraukisunirulfrniutlu
 A (fia tillagt mellan þursa och trutin på sidan A)

2. Kvinneby-amuletten

- A 1. h̄irkiurkimsutiarkuþirbirk
 2. bufimerfultihu
 3. þisþeruisinbral
 4. tilufrandufaporketih
 5. ansmirþemhamrisamhyr
 B 1. hafikamflyfraniluit
 2. ferekiafbufakupiru
 3. untirhanumaukyfirhan
 4. um

3. Sigtuna-benet

- A iorils × ouriþ × uaksnaur : kroke × bat han × riþu × bar-...
 B han : riþu × aok × siþa × sarþ × sararan × uara × hafir × fult || fekit × fly
 braot riþa

4. Kopparblecket från Sigtuna

- A 1. ik·ak·uk·risðu·i·uegonþr·tuŋglnum
 2. sifgeinum ||
 3. oyrþætange·æupætskin
 B 1. × ek·þ·sigþrio × nauþr niu ||
 2. uiurnank

5. Canterburyformeln

- kurilsarþuarafarþunufuntinistupuigipik |
 þorsatrutiniurilsarþuarauipraprauari ·

Förutom denna grupp av runinskrifter, om vilkas karaktär det råder samstämmighet i litteraturen, berörs kort även Birka-amuletten och Ulvsunda-blecket (dessa har endast tolkats

av Nordén (1937: 163–164 respektive 1943: 150) och återges därför i hans translitterering) samt en rysk runinskrift från Staraja Ladoga, som återges efter Jurij Kusmenko (2010):

6. Silveramuletten från Birka
 - A 1. **an̄n̄kukmurat**
 2. **rik**
 3. **patikukm̄na**
 4. **sakarathitpa**

7. Ulvsunda-blecket
 - A **u-ṣ--uruakrutimisfulkir**
 - B **fakiskap̄ia**

8. Ladoga-pinnen
? ufīufuarip̄r̄h̄aliual̄tr̄rīsfr̄an̄m̄an̄kr̄at̄fibulsinibluka

Mitt syfte med att undersöka de tolkningar som framlagts för dessa inskrifter är att upptäcka sådan ”extern” information som kan ha smugit sig in eller som medvetet använts i tolkningsprocessen.

Analys av tolkningar

Jag har valt att koncentrera mig på extern information som kan förekomma i parallella texter. Materialet ger dock exempel även på hur fyndomständigheter eller föremålets funktion påverkat tolkningar.

PARALLELLA TEXTER. EXTERNT OCH INTERNT STÖD

Med ”parallelltexter” menas texter som helt eller delvis motsvarar de runinskrifter som tolkas. Motsvarigheterna kan vara av olika slag, beroende på vad forskaren fokuserar på, men generellt har forskare inte sällan tagit parallelltexter som utgångspunkt för sin tolkning, varvid dessa definitionsmässigt utgör extern information i vår mening. Detta är uppenbarligen inte samma sak som att bara söka sekundärt stöd för sina tolkningsförslag i parallelltexter.

Canterburyformelns **pur uigi pik þorsa trutin** har sålunda jämförts med en formel som förekommer på ett antal runstenar. På en svensk runsten från Velanda i Väne-Åsaka (Vg 150) finns uttrycket **pur uiki** ’Tor vige’ och på tre danska runstenar träffar man på samma formel: på en sten från Virring, Jylland (DR 110) står **pur uiki þisi kuml** ’Må Tor viga detta kummel’, och på en sten från Glavendrup, Fyn (DR 209) finner man **pur uiki þasi runar** ’Må Tor viga dessa runor’; på Sønder Kirkebysten, Falster (DR 220) läser man slutligen **pur uiki runar** ’Tor vige runorna’.

Det torde vara just på grund av dessa parallella texter som Canterburyformelns **pur uigi pik þorsa trutin** har tolkats som *Þórr vígi þik, þursa dróttinn!* ’Thor vie dig (til undergang), tursernes drot!’ (Moltke 1976: 297). I *Runes, Magic and Religion* (McKinnell et al. 2004: 127) finns ett förslag att ”as Thor uses his hammer to ’hallow’ things, in the case of giants this could be an ironic way of referring to them being killed or else an analogy to magic charms”. Dock verkar det osannolikt att någon skulle ironisera i mötet med demoner som upplevs som reella. Ivar Lindquist (och andra som följer i hans spår) förklarar inte hur det skulle ha skett att verbet *vígja* fått motsatt betydelsen i denna inskrift. I hans översättning lyder frasen *Þórr vígi þik* – ”Tor vige dig (d.v.s. fälle dig med sin hammare)” (1936: 33). I fornisländskan finns verkligen ett verb med den högst passande betydelsen ’angripa med vapen, kämpa, strida’ som även har formen *vega* (jmf Williams 1996: 299, fotnot, där han föreslår den alternativa tolkningen av Velandastenen **pur uiki** (Vg 150) ’Må Tor slå’). Vi har här ett värtaligt exempel på hur parallelltexter kan påverka tolkningsprocessen: i stället för att föredra en mer direkt tolkning av **pur uigi pik þorsa trutin** som *Þórr vegi þik, þursa dróttinn!* ’Må Tor

dräpa dig, tursarnas furste', väljer man den ur bekanta parallelltexter belagda varianten *Pórr vígi þik* och lägger olika förklaringar till den inom parentes.

Ett annat exempel är den läsning och tolkning som Nordén ger Sigtuna-amulettens tredje rad (1943: 160). Han jämför denna med Sigtuna-bleckets inledning **ikakuk**, som han själv tolkade som en magisk upprepning av runor, ett slags magisk ramsa, och väljer därför att läsa amulettens stavlösa **s**-runor i B-sidans tredje rad som **k**-runor. Han får sålunda runföljden **ikirþikikiraukik**, som han kan tolka som en magisk upprepning av runor och lämna utan översättning, såsom fallet var med bleckets inledning **ikakuk**.

På motsvarande sätt är Nordéns tolkning av Sigtuna-blecket tydligt påverkad av Sigtuna-amulettens. I bleckets runföljd **risðu-i-ueg rís þú í veg** 'stå upp (och bege dig) iväg' finner han en parallell till amulettens **fliu þu nu** 'Fly du nu'. I runföljden **ek-þ-sigþrio × nauþr niu Ek þurs seg þrjú, nauðr níu** 'Jag säger tre turs, nio nöder' vill han se en motsvarighet till amulettens **þriar þrar** 'tre plågor' och **niu nopir** 'nio nöder' (1943: 166–168). För det första bör man notera att Nordéns läsning av bleckets runor är mycket osäker; han finner högst diskutabla bindrunor och stungna runor. För det andra kan man med Elisabeth Svärdström misstänka att inledningens **ikakuk** är en latinsk formel (1969: 37–38, fotnot) och att kanske hela inskriften är avfattad på latin. Redan i första raden i Nordéns teckning (1943: pl. 3) kan man läsa ut runföljden **ikakukristiuiukolr̥tuminum**. Efter att ha sett blecket själv menar jag att åtminstone orden *kristi* (**kristi**) och *dominum* (**tuminum**) kan förekomma i inskriften. Nordén ger alltså ytterligare ett exempel på hur en parallelltext kan påtvinga oss ett specifikt tolkningsperspektiv.

Vad gäller själva Sigtuna-amulettens är även dess tolkningar i någon mån påverkade av Canterburyformeln. Den första raden, **þur × sarriþu × þursa (trutin)**, har tolkats på olika sätt beroende på var man funnit sina paralleller. På så sätt såg Lindquist en motsvarighet till frasen i Canterburyformels inledning **kurilsarþuara**. Runföljden **kuril** läste han härvid som ordet *Gyril*, vilket han förklarade som en personifiering av *gorr* 'var, går', som då skulle beteckna något slags 'vardemon'. Detta föranledde honom att söka efter ett passande egennamn även i Sigtuna-amulettens inledning och han föreslog att tolka **þur** som ett demonnamn nära besläktat med ordet *þurs*. Han skriver: "ett ursprungligt *þuriza-, den urnordiska grundformen till *þurr, är möjligen bevarat i det norska växtnamnet *turrhelma*, stormhatten, trolltörel" (1936: 39). På så sätt utformar han sin tolkning som en parallell till sitt eget tolkningsförslag för Canterburyformelns första ord och erhåller så namnet Turr i början av Sigtuna-amulettens inskrift. Magnus Olsen ville å sin sida se en motsvarighet till frasen **þur × sarriþu × þursatrutin** i en annan del av Canterburyformeln, nämligen i **þuruigipþikþorsatrutin** och tolkade denna fras som **þur sar ri þu Þórr, sær, hré þu!** 'Tor, såra, jaga du!' (1940: 11), varvid han fick ett slags parallell till **þur uigi þik**.

Som ett modernt exempel kan nämnas den tolkning som Gustavson föreslår för Sigtunabenets inledning **iorils × ouriþ**. Även här är den åberopade parallelltexten Canterburyformelns inledning **kurilsarþuara**. Gustavson meddelar själv att "en utgångspunkt för en tolkning kan vara överensstämmelsen i formlerna i inskriften på Sigtuna-benet och Canterburyhandskriften. Den bör innebära att det sammansatta ordet *sarþvara* 'sårtapp' i Canterburyformeln har en motsvarighet i Sigtunas **ouriþ**" (2010: 67). Eftersom han själv har förklarat appellativet *þvara* i Canterburyformeln såsom stammande från ett germanskt verb *þweran- 'blanda, röra, vrida' och betydande 'käpp eller slev att röra med', antar Gustavson att **ouriþ** på Sigtuna-benet skulle kunna vara en bildning till verbet *vrida* och därför en direkt semantisk motsvarighet till *þvara*. Appellativet *vred* stammar från roten *wrið- 'vridning' och har i nordiska dialekter ett tiotal betydelser, bl.a. 'något ihopvridet'. Dock är skrivningen **ou** för /w/, såsom Gustavson själv medger, anmärkningsvärd; den påträffas en enda gång i en runinskrift med bristfällig ortografi på Fasmastenen (U 1040). Gustavson noterar också att "tolkningen av **ouriþ** som 'sårpinne' får ses som ett försiktigt förslag" (2010: 66). Denna tolkning kan sammanfattningsvis betraktas som påverkad av "extern" information; i detta fall av Canterburyformelns inledning.

Man skulle försiktigt kunna föreslå en annan tolkning av **ouriþ**. Sigtuna-benets ristare ville antagligen inte dubbelskriva runor ens för ord som åtskildes av skiljetecken. Man kan i så fall läsa Sigtuna-benets inledning **iorils × ouriþ × uaksnaur** som *Iorils sārriþu, vaksna ūr*, med dubbelläsning av runorna **s** och **u**. Skrivningen **ou** för /a:/ är inte så sällsynt som **ou** för /w/: den förekommer i namnet **ousmuntr** *Āsmundr* på en runsten från Alsike sn (U 479) och också i ordet **soul** *sāl* 'själ' på en runsten från Atlingbo sn (G 200). På så sätt kan man

försöka finna stöd för sin hypotes i andra runinskrifter och kan i det syftet hänvisa även till Sigtuna-amulettens **sarriþu**. Jag föreslår att kalla detta externt stöd, och sökandet efter sekundärt stöd i parallella texter skiljer sig kvalitativt från att göra en tolkning med primär utgångspunkt i parallella texter. Man skulle i så fall kunna skilja mellan externt och internt stöd.¹

Skillnaden mellan externt och internt stöd kan belysas med ytterligare ett exempel. Kvinneby-amulettens första rad innehåller vad som ansetts vara ett slags bindrunor och som har tolkats på olika sätt av Lindquist (1987), Westlund (1989), Grønvik (1992) och Louis-Jensen (2006) (jmf MacLeod 2002: 171–173). Av dessa var Börje Westlunds förslag det tveklöst mest radikala. Han föreslog att det inte är nödvändigt att räkna med bindrunor i inskriften: ”I inledningspartiet uppnås fullt begriplig mening, om man bortser från vissa bistavar och betraktar samtliga runor som enkla från funktionell synpunkt. Övertaliga bistavar skall då uppfattas såsom tillagda i dekorativt (eller fördunklande) syfte” (1989: 44). Och där Louis-Jensen får runföljden **hīrkiurkimsutirakupirbirk** får Westlund bara **hiristikpirbirk**. Stöd för sitt förslag söker han på ryska bleck från Gorodišče, Novgorod: ”I Gorodišče-amuletterna, med runor, vilka tillagts bistavar utan skriftlig innebörd, ser jag ett viktigt stöd för min grunduppfattning av Kvinneby-inskriftens inledande parti” (1989: 46). Men eftersom tolkningen av Gorodišče-amuletterna, som föreslagits av Melnikova (1987: 165–166 eller 2001: 180–188), inte är problemfri eller allmänt accepterad, kan det finnas skäl till viss skepsis även för Westlunds förslag.

[Fig. 1. Författarens teckning av Kvinneby-amuletten.]

Om man dock återvänder till Kvinneby-amuletten för att försöka finna stöd där, kan man lägga märke till två saker: 1) Det finns plats kvar för att fortsätta inskriften på amulettens baksida – nästan hälften av ytan är tom. Bindrunorna var således inte nödvändiga för att få rum för mer text. 2) Bindrunorna förekommer bara i det inledande partiet, inte någon annanstans i inskriften, inte ens där de egentligen skulle kunna behövas – på rad fyra på sida A– där ristaren glömde bort två runor, **r** och **u**, och sedan ”pressade in” dem i inskriften (i runföljden **fran bufa**. Se fig.1). Han skulle ha kunnat göra det på ett smidigare sätt med t.ex. **u**-runan genom att bara lägga en nedåtriktad bistav till vänster om **b**-runans huvudstav för att få **ub** (jämför med hur Lindquist, Grønvik och Louis-Jensen tolkar en nedåtriktad bistav till vänster om huvudstaven i den tredje, femte och nionde runan i inledningen som **u**-runa). Dock gjorde han inte detta, vilket kan betyda att han inte ville ha bindrunor på några andra ställen i inskriften, utan bara i det inledande partiet. Frågan är då varför inte? Varför skulle han ha undvikit bindrunor längre fram i inskriften om inte syftet var att med dem på något sätt märka ut det inledande partiet? Mitt förslaget är alltså att frånvaron av bindrunor längre fram i inskriften är en signal *e silentio* till läsaren att bindrunorna i inledningen är något annat än vanliga bindrunor. Som en hypotes kan man då också förmoda att ”bindrunorna” verkligen inte använts som bindrunor utan som dekoration eller fördunkling. Då får också Westlunds förslag internt stöd utöver osäkert externt.

FÖREMÅLETS FUNKTION

När man vet vilken funktion ett föremål med en runinskrift har haft, kan det förvisso påverka inskriftens läsning och tolkning. Som har redan visats i avsnittet om termdefinitioner, behöver man inte med nödvändighet räkna föremålets funktion som extern information. Kan vi fastslå att föremålet från första början varit ämnat för den runinskrift vi nu kan läsa på den, har vi i själva verket vunnit ny intern information. Man kan då fråga sig om detta var fallet med runamuletter. Var deras enda syfte att bära sin runinskrift? Frågan går idag inte att besvara med säkerhet, men det vore inte ägnat att förvåna om amulettens kraft verkligen ansågs ligga i dess runinskrift, så att, om man t.ex. slipade bort inskriften, metallplattan som sådan bleve meningslös. Det är kanske någonstans här man får dra gränsen mellan en ”vanlig” amulett och en runamulett. Skulle en runamulett sakna all magisk kraft utan sin runinskrift, eller, med en

1 Dubbelläsningar av runor är överhuvudtaget sällsynta (se Larsson 2006:58–73) och förekommer så gott som aldrig genom skiljetecken, men på amuletter mot sjukdomar skulle de kunna ha en särskild funktion just i inledningen av runinskriften, nämligen att märka ut namnet på den demon som drivs ut. Deras funktion skulle då kunna skilja sig från den på runstenar vanliga.

annan formulering, låg dess kraft bara i inskriften? Tjänade den alltså uteslutande som det ämne på vilken en runinskrift skulle ristats? Jag förstår en runamulett just som en amulett (detta större begrepp kommer jag inte att definiera närmare här) som utöver att den bär en runinskrift inte har någon för oss identifierbar funktion. Dess kraft kan då förmodas ha legat uteslutande i dess mäktiga ord eller tecken. Med utgångspunkt i våra kunskaper om vikingatidens materiella kultur hör då t.ex. Kvinneby- och Sigtuna-amuletterna hit. Deras amulettfunktion framgår av de borrarade hål som lät dem bäras på kroppen, men man har ändå skäl att förmoda att de tillverkades endast i syfte att rymma sina avvärdande formler. Det borde annars ha funnits metallplattor av samma typ men utan varje slags ristade runor, runliknande tecken eller ornament; några sådana tycks dock aldrig ha uppmärksammats. Slutatsen bör bli att det är formeln som amulettens bärare velat ha på sig, inte plattan som sådan.

Däremot kan då inte Birka-amuletten kallas för en runamulett, eftersom den utgörs av en liten kapsel med ornamentik på ena sidan och en runinskrift på den andra. Kapseln användes antagligen som aromdosa och innehöll något slags doftämne (Duczko 1985: 66). Dess funktion var således inte enbart att bära en runinskrift, utan också att konkret innehålla något. Denna information har dock inte återspeglats i den av Nordén föreslagna inskriftstolkningen (1937: 160–168).

Om man i stället vänder sig till Ladoga-pinnen, som inte heller kan kallas för runamulett, eftersom den av allt att döma hade en annan funktion utöver att bära sin runinskrift, upptäcker man att de förslag som gjorts att fastställa föremålets funktion i någon mån har påverkat tolkningarna. Vilhelm Kiil (1964: 35) menade att ”Det vanlige i eldre runeinnskrifter er likevel at deres innhold har tilknytning enten til redskapets bruk, dets tilvirker eller dets eier” och han föreslog att pinnen var ”et brot av et pilskafte” (1964: 40). Detta antagande har väsentligt präglat hans tolkning, som lyder: ”halen (d.e. den bakre delen av pilskafte) er kledd med ’uv’ (d.e. strittende fjør); den glinsende (el. den skarpe) som hører til stonga (d.e. pilspissen) tiltrekker fangster for alle i et stort følge” (1964: 40). I den senaste tolkningen av pinnens inskrift har Jurij Kusmenko anslutit sig till ett annat förslag att pinnen skulle vara en detalj i ett spinnredskap, och han får då följande mening: ”The above dressed spindle is rotating. The flashing girl of the ’reel’ will have a fine long thread. Neflaug (or Iflaug) possesses (this distaff)” (2010). Det som förefaller mig mest intressant är att både Kiil och Kusmenko läser runföljden **hali** och tolkar den som ’svans’, men Kiil förklarar ordet som *spjótshali* medan Kusmenko betraktar det som en *snælduhali* ’tail of a spindle’. Det är den externa informationen som påverkar valet av semantisk innebörd hos ordet **hali**. Detsamma sker självfallet också med andra ord i inskriften – de får den semantiska färg som bäst passar i sammanhanget. Detta behöver inte betyda att någondera tolkningen är osannolik, jag vill bara påvisa den externa informationens närvaro i dessa tolkningsförslag.

FYNDOMSTÄNDIGHETER

Det är inget fel att välja de för sammanhanget mest passande betydelseerna när man tolkar en runinskrift, men man bör ändå vara försiktig för att inte göra sig primärt beroende av den externa informationen. Den betydelse som Nordén väljer för ordet *riða* på Sigtuna-amuletten kan här tjäna som exempel. Han meddelar att amuletten torde stamma från en grav och fortsätter: ”om man emellertid räknar det som övervägande sannolikt, att Sigtunaamuletten I härrör ur en grav, återstår det att bringa dess text i överensstämmelse med denna syn på amulettens magiska konnex” (1943: 169). Han tolkar därför ordet **sarriþu** i inskriftens inledande parti såsom nära besläktat med *kveldriða* (”kvindeligt Væsen som man forestillede sig ridende omkring i Mørket og tilføiende Mennesker Skade eller Døden” (Fritzner)) eller *trollriða* och liknande namn på nattliga väsen (*túnriða*, *hornriða*). Han antar vidare att besvärjelsen på blecket riktar sig mot en död som ”man hade skäl att misstro ville gå igen som mara eller ’nattulv’” (1943: 169). Ordet **sarriþu** har tolkats av Lindquist som ’sårfeberns’, men den betydelse som Nordén föreslår för ordet – dvs ett slags mara – är förknippad med föreställningar om nattliga väsen som kan stiga upp ur sina gravar i mörkret för att skada eller döda människor. Den valda betydelsen har alltså föranletts av förmodan att amuletten stammar från en grav.

Jag misstänker också att det var fyndomstændigheterna som gjorde att Nordén på Ulvsunda-blecket, som är ett gravfynd, såg runföljden **misfulkir** ’gengångare’, där jag har svårt att se annat än **fulk**.

[Fig. 2. Arthur Nordéns teckning (1943: pl. 2). Han läser **misfulkir** i den första radens slut.]

[Fig. 3. Författarens bild på Ulvsundablecket. Efter runan **k** ser man inga andra runor.]

Uppgifter om fyndomständigheterna för ett visst runföremål kan alltså också påverka vilken semantik man tar fasta på i sin läsning och t.o.m. tvinga forskaren att se runor som egentligen inte finns på föremålet.

Sammanfattning

Med utgångspunkt i materialet har jag definierat begreppen runinskriftens interna respektive externa information och visat att den externa informationen kan ta sig olika skepnader. En biuppgift har här också varit att skapa en arbetsdefinition av begreppet runamulett. De definitioner som ges, i synnerhet den sista, är självfallet öppna för diskussion.

I genomgången av typer av extern information fokuserar jag på fall där parallelltexter tillåtit påverka tolkningen av en inskrift. Detta är något som i första hand sker när man i sin tolkning av en svårläst eller dunkel runinskrift utgår från den egna förståelsen av en parallelltext. Jag har också försökt påvisa skillnaden mellan sådan extern tolkningsmetod och externt stöd för ett huvudsakligen på andra grunder gjort tolkningsförslag. Även upplysningar om föremålets funktion eller fyndomständigheter, vilket också bör räknas till den externa informationen, kan påverka valet av semantisk innebörd hos de ord man tolkar. Vilken betydelse kan detta ha för tolkningen som helhet? Det viktigaste är i själva verket att inse att varje slags extern information riskerar att påtvinga oss ett specifikt tolkningsperspektiv. Detta behöver i slutändan inte vara felaktigt, men det kan leda oss bort från alternativa, och möjligen bättre, tolkningar. Vad som krävs av oss som runforskare är en medvetenhet om våra externa tolkningsperspektiv.

Litteraturförteckning

- DR = *Danmarks runeindskrifter*, vid Lis Jacobsen och Erik Moltke. 3 band (*Text, Atlas, Registre*). København 1941–42.
- Duczko, Wladyslaw, 1985: *The Filigree and Granulation Work of the Viking Period. An Analysis of the Material from Björkö*. Birka: Untersuchungen und Studien 5. Stockholm.
- Fritzner = Fritzner, Johan: *Ordbog over det gamle norske sprog*. Kristiania 1883–1896.
- G = *Gotlands runinskrifter*, vid Sven B. F. Jansson, Elias Wessén och Elisabeth Svärdström. Sveriges runinskrifter 11–12. Stockholm 1962–1978.
- Grønvik, Ottar, 2004: ”Runeinnskriften fra Gamle Ladoga. Ett nytt tolkningsförslag.” *Norsk lingvistisk tidsskrift* 22, 3–23.
- Gustavson, Helmer, 2004: ”Runor på föremål från Köpingsvik.” *Köpingsvik på Öland – 30 undersökningar 1970–1994. Arkeologiska undersökningar i Köpingsvik*, red. Hella Schultze, 63–70. Kalmar .
- , 2010: ”Sårfeberbenet från Sigtuna.” *Situne Dei. Årsskrift för Sigtunaforskning* 2010, 61–76.
- Jacobsen, Lis, 1931: *Eggjum-Stenen. Forsøg paa en filologisk tolkning*. København.
- Kiil, Vilhelm, 1964: ”Runepinnen fra Gamle Ladoga.” *Arkiv för nordisk filologi* 79, 31–42.
- Kusmenko, Jurij, 2010: ”A runic inscription on a distaff from the Viking Age.” (Artikel för det sjunde runologiska symposiet, Oslo.)
- Larsson, Patrik, 2006: ”Inskriften U 389, runföljden **usi** och dubbelläsning av runor.” *Namn och runor. Uppsalastudier i onomastik och runologi till Lennart Elmevik på 70-årsdagen 2 februari 2006*, red. Lena Peterson, Svante Strandberg och Henrik Williams, 57–73. Uppsala.
- Lindquist, Ivar, 1936: ”Trolldomsrunorna från Sigtuna.” *Fornvännen* 31, 29–46.
- , 1976: *Religiösa runtexter 3. Kvinneby-amulett. Det vikingatida kvädet på en kopparplåt från Södra Kvinneby i Stenåsa socken, Öland. Ett tydningförslag*, utg. Gösta Holm. Lund.
- Louis-Jensen, Jonna, 2006: ”**halt illu från būfa!**: til tolkninen af Kvinneby-amulett fra Öland.” I *Con amore. En artikelsamling udgivet på 70-årsdagen den 21. oktober 2006*, red. Michael Chesnutt och Florian Grammel, 265–284. København.
- MacLeod, Mindy, 2002: *Bind-runes. An Investigation of Ligatures in Runic Epigraphy*. Runrön 15. Uppsala.

- McKinnell, John, Rudolf Simek och Klaus Düwel, 2004: *Runes, Magic and Religion. A Sourcebook*. Wien.
- Melnikova, Elena, 1987: "New finds of Scandinavian runic inscriptions from the USSR." I *Runor och runinskrifter. Föredrag vid Riksantikvarieämbetets och Vitterhetsakademiens symposium 8–11 september 1985*, 163–173. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, Konferenser 15. Stockholm.
- , 2001: *Skandinavskie runičeskie nadpisi. Teksty, perevod, komentarij*. Moskva.
- Moltke, Erik, 1976: *Runerne i Danmark og deres oprindelse*. København.
- Nordén, Arthur, 1937: "Magiska runinskrifter." *Arkiv för nordisk filologi* 53, 147–187.
- , 1943: "Bidrag till svensk runforskning." I *Antikvariska studier* 1, 143–224. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar, serie 3, 55. Stockholm.
- Olsen, Magnus, 1940: *Sigtuna-amuletten. Nogen tolkningsbidrag*. Norske videnskaps-akademi i Oslo, Historisk-filosofisk klasse 2, Avhandlingar 1940:3. Oslo.
- Spurkland, Terje, 1987: "Runologi – arkeologi, historie eller språkvitenskap?" I *Fruktar fra et forskerseminar i språkvitenskap og filologi våren 1986*, red. Bernt Fossetøl, 46–57. Norskraft 52. Oslo.
- Svärdström, Elisabeth, 1969: "Runblecket från Aros." *Uppland. Årsbok för medlemmarna i Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund* 1969, 31–38.
- Westlund, Börje, 1989: "Kvinneby – en runinskrift med hittills okända gudanamn?" *Studia anthroponymica Scandinavica. Tidskrift för nordisk personnamnsforskning* 7, 25–52.
- Williams, Henrik, 1996: "Runstentexternas teologi". I *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*, red. Bertil Nilsson, 291–312. Uppsala.
- U = *Upplands runinskrifter*, vid Elias Wessén och Sven B. F. Jansson. Sveriges runinskrifter 6–9. Stockholm 1940–58.
- Vg = *Västergötlands runinskrifter*, vid Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. Sveriges runinskrifter 5. Stockholm 1940–70.